

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
СЕКЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Матеріали XXI міжнародної
науково-практичної конференції

15–16 листопада 2023 р.

м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
СЕКЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Матеріали
XXI міжнародної науково-практичної конференції
15–16 листопада 2023 р.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА	4
СПІЛЬНИМИ ЗУСИЛЛЯМИ НАБЛИЖАЄМО ПЕРЕМОГУ	7
Остапенко Тетяна	
БІБЛІОТЕКИ МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ У 2022 ТА 2023 РОКАХ	10
Киричок Ірина	
НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ВИДАННЯ З ПРОБЛЕМ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ В ФОНДАХ ННМБУ: 2014–2023 рр.	14
Пасько Ірина	
ІНФОРМАЦІЙНІ СЕРВІСИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ	16
Мусієнко Тетяна	
ДОСВІД СТВОРЕННЯ ХАБУ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ У НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ЧЕРКАСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ АКАДЕМІЇ	20
Діхтярук Ліліана	
СТРАТЕГІЇ БІБЛІОТЕК: НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ І ВАЖЛИВІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ	22
Солоїденко Галина	
ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НААН ПІД ЧАС ВІЙНИ: НОВІ РЕАЛІЇ, НОВІ ПРІОРИТЕТИ	24
Татарчук Людмила	
ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СУПРОВІД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	26
Самчук Лариса	
ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ПОДОЛАННІ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ 2022–2023 рр.	29
Кірішева Олена	
НАУКОВО-МЕТОДИЧНА РОБОТА У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ	34
Клименко Оксана, Сокур Олена	
ЛІКАРІ ГАЛИЧИНИ. ДОКТОР ТЕОДОЗІЯ ТУНА–НАДРАГА	36
Надрага Марта	
РОБОТА З ФОНДАМИ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК В КОНТЕКСТІ «СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ»	38
Науменко Світлана	
РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ДОПОМОГУ НАУКОВЦЮ	40
Кіселиця Ганна	
ІМІДЖ ТА ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ БІБЛІОТЕКАРЯ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ . . .	42
Васюха Людмила, Гетманчук Вікторія, Васькевич Ангеліна	
ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БІБЛІОТЕКОЮ: ОБРАЗ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА	44
Кулієва Тамара	
АКТУАЛЬНІСТЬ МЕДІАІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПДМУ	47
Боровик Ольга, Шишова Галина	
ПРОМОЦІЯ ЗДОРОВ'Я: ПРОЄКТИ І ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	50
Кирич Світлана	
МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА КОНТРАВЕРСІЙНІ РОЗДУМИ . . .	52
Бондарчук Ярослава	
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ АКУШЕРСЬКИХ ШКІЛ ЗА КНИГАМИ З ФОНДУ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ВНМУ ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА	54
Щукіна Лариса, Мельник Майя	

ВІДДІЛ МЕДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОУНБ В УМОВАХ ВІЙНИ	58
Козак Ірина	
ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВІ СИСТЕМИ НА САЙТІ БІБЛІОТЕКИ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	60
Гімчинська Олена	
ДОСТУП ДО СВІТОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ НАУКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ	62
Панфілова Алла	
БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА МЕДИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА	65
Смольницька Валентина, Мельничук Ірина	
ПРО РОЛЬ ЖІНОК В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЦИНИ	67
Харченко Валентина	
ДУХОВНА ГАРМОНІЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПРОФЕСОРА ЄВГЕНА ТИМОФІЙОВИЧА СКЛЯРЕНКА	71
Немирович–Булгакова Оксана	
ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИВАТНИХ КОЛЕКЦІЙ ВІДОМИХ ВЧЕНИХ-МЕДИКІВ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ	74
Правоверова Лілія	
ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЗДМФУ ТА ЇЇ РОЛЬ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	77
Катаннікова Анастасія, Тюркеджи Наталія	
ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАННЯ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЙ МЕДИКАМ	79
Полякова Олена	
ІМІДЖЕВИЙ РЕЙТИНГ БІБЛІОТЕКИ ДУ «ІНСТИТУТ ПАТОЛОГІЇ КРОВІ ТА ТРАНСФУЗІЙНОЇ МЕДИЦИНИ НАМН УКРАЇНИ»	82
Сільник Лариса, Тарасюк Олександра, Примак Софія, Новак Василь	
УЧАСТЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В ПІДГОТОВЦІ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ДУ «ІНСТИТУТ НЕЙРОХІРУРГІЇ ІМЕНІ АКАД. А. П. РОМОДАНОВА НАМН УКРАЇНИ»	84
Кричун Світлана	
ВІЙСЬКОВА МЕДИЦИНА В ННМБУ: ОСТАННІ НАДХОДЖЕННЯ ДО ФОНДІВ БІБЛІОТЕКИ	86
Бондар Людмила	
ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ НОВОГО РЕПОЗИТАРІЮ	88
Шкода Юрій	
ВИДАТНИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ЛІКАР, ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРОФЕСОР, БЛИСКУЧИЙ ВЧЕНИЙ АНДЖЕЙ ЩЕКЛИК	90
Шарий Оксана	
ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В СТАНОВЛЕННІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КЛІНІЧНОЇ ЛІКАРНІ «ФЕОФАНІЯ»	92
Фесюк Леся	
ПРЕЗЕНТАЦІЇ, ЯКІ ПРОЗВУЧАЛИ НА КОНФЕРЕНЦІЇ, АЛЕ НЕ УВІЙШЛИ ДО МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	94

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ АКУШЕРСЬКИХ ШКІЛ ЗА КНИГАМИ З ФОНДУ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ВНМУ ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА

Щукіна Лариса

завідувачка сектору рідкісних книг і рукописів
Наукової бібліотеки імені Гордія Палія
Вінницького національного медичного університету
імені М. І. Пирогова,
м. Вінниця

Мельник Майя

заступниця директорки
Наукової бібліотеки імені Гордія Палія
Вінницького національного медичного університету
імені М. І. Пирогова,
м. Вінниця

Анотація. Розкривається історія розвитку акушерства та гінекології в Україні через дослідження рідкісних видань з бібліотечної колекції «Рідкісні й цінні видання» наукової бібліотеки університету, подається детальний опис окремих рідкісних праць корифеїв тогочасної медицини, розвиток в Україні медичної освіти та науки другої половини XIX ст.

Ключові слова: історія розвитку акушерства, фонд рідкісних і цінних видань, Наукова бібліотека імені Гордія Палія ВНМУ імені М. І. Пирогова, акушерські школи.

Сторічна діяльність Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (далі – ВНМУ) сприяла накопиченню багатьох друків, які становлять основу фонду рідкісних і цінних видань. Це довідники, енциклопедії, підручники, монографії та дисертації німецькою, французькою, російською та іншими мовами. З плином часу деякі з них стали унікальними.

Сьогодні значну увагу спрямовано на всебічне вивчення колекцій, які є свідченням становлення та розвитку медичної галузі, а їх опрацювання перетворюється у своєрідне наукове дослідження. В процесі формування бібліографічних описів документів в бібліотечній БД «Рідкісні й цінні видання», було виявлено праці науковців та лікарів, які мають відношення до України 19 ст., яка на той час була у складі Російської імперії. Серед них працівники бібліотеки виявили та дослідили видання з акушерства та гінекології, з яких можна дізнатися багато історичних фактових відомостей, починаючи від витоків повивальної справи, створення акушерських та наукових шкіл тощо.

Беззаперечною перлиною книгозбірні і одним із найстаріших видань є «Оцѣнка лѣкарствамъ. При томъ: Уставъ аптекарській. Уставъ повивальнымъ бабкамъ. Уставъ о должной платѣ медицинскимъ чинамъ» (СПб., 1789), видане за часів імператриці Катерини II. Це видання, що викликало неабияку цікавість фахівців університету, й за своєю суттю є своєрідним документом або «протоколом», який визначав діяльність повивальних бабок на теренах Російської імперії.

Відомо, що в Україні першими лікарями були знахарі, костоправи, травники та повитухи. Жінок, які володіли

вмінням займатися повивальною справою, називали повивальними бабками (повитухами). Власні знання та навички вони передавали із покоління в покоління, були шановані серед людей і відігравали значну роль при пологовій діяльності жінки. Зазвичай, повитухи мали великий досвід допомоги при пологах, надавали її виключно вдома, і тому місцеве населення майже завжди зверталося до їх послуг. Лікування у них йшло поруч із закляттями та замовляннями, виготовленням цілющих напоїв. «Относительно акушерства у первых мы находим несколько отрывочных сведений в В. Завете, как в V-книжи, так и у некоторых пророков. Из них следует как нельзя более ясно, что все, что касалось родов и болезней женщин вообще, было в руках бабок, которыя составляли нечто в роде цеха. Что все сведения этих бабок ограничивались нашептываніями и знаніем некоторых самых простых приѣмов – достаточно доказываетъ полную беспомощностью их в затруднительных случаях...» [1, с. 2].

У середині XVIII ст. в Москві та Петербурзі почала запроваджуватися система впровадження професійних повитух. У 1754 р. старшим лікарем Медичної канцелярії П. З. Кондоїді було рекомендовано прийняття закону про відкриття повивальних шкіл. Першочергово було зібрано відомості про всіх практикуючих повитух, щоб взяти під контроль їх діяльність. Закон суворо обмежував права й регламентував дії повитух. Значна увага приділялася не тільки професійним, а й моральним якостям, зокрема: «Всякая повивальная бабка должна быть <...> благонравна, добраго поведения, скромна и трезва; дабы в состояніи была дело свое исполнять...» [5, п. 1], «Когда Бабка будетъ позвана к какой роженице убогой, или низкаго

состоянія, <...> то она не должна, ежели в то же время потребует к какой богатой, почетной, или знакомке своей, ни под каким видом, оставя первую, отлучаться...» [5, п. 3]. Крім того «Повивальныя Бабки должны иметь при себе Помощниц; но их без себя к родам не допускать, пока не получат о своем искусстве свидетельства» [5, п. 9], а «Каждая Ученица повивального искусства, должна знать Грамоту; не быть може осмнадцать, ниже старее тритцати летъ» [5, п. 12]. Бабка-повитуха повинна була звітувати і вчасно подавати інформацію про цікаві з наукової точки зору випадки «Бабка в ежемєсячных рапортах обязана по присяжнїи должности показывать, при коликих числом родах была сама, или ее помощница, сколько, и какого полу родившіяся, были ли из оных мертвые, и были ли трудне роды требовавшие помощь Акушера» [5, п. 11], а «Когда родится странный, и не обыкновенный Урод, то Бабка об оном немедленно и обстоятельно рапортовать должна, по удобности места, или Медицинской Коллегїи...» [5, п. 7]. Так як лікарі-чоловіки не мали жодних шансів бути запрошеними на пологи на дому, то «Долг Бабки есть объяснить Акушеру, или Врачу все происходившее, и настоящее состояние родящей, и что он по своему благоусмотрению прикажет, то бабка повинна во всей точности исполнять» [5, п. 6].

«До половины XVII столетия гинекология не могла делать особенных успехов, так-как, на основании укоренившегося обычая, акушерство, а с ним все, что относилось к патологии женской половой сферы, было сосредоточено в руках бабок, корорыя, будучи лишены всякого научного образования, даже того, которое могло доставить тогдашнее время, не умели, да и не могли двигать вперед нашу науку» [1, с. 34].

На кінець XVIII ст. нагальною стала необхідність певним чином унормувати діяльність повитух, які на той час не мали, не те, щоб медичної освіти, але були в більшості навіть неписьменні, врегулювати загальні правила та обов'язки і відповідальності за свої дії.

Як же було насправді з науково-практичної точки зору?

На другу половину XIX ст. припадає початок та бурхливий розвиток медичної освіти та науки на теренах України (до того часу вищу медичну освіту та вчені ступені здобували переважно в Європі). На початковому етапі в навчальному процесі використовувались підручники та керівництва переважно німецьких, рідше французьких авторів. «Во второй половине 18 стол. появилось систематическое руководство к изучению женских болезней... которое, не смотря на все его недостатки, навсегда сохранить почетное место в литературе нашего предмета» [1, с. 41]. «...Мы учились по учебникам, приходившим к нам из-за границы и строго придерживались тех или других авторитетов. О самобытном движении вперед не было и речи» [1, с. 74]. Відомо, що фахові кадри з медицини почали з'являтися в Російській імперії за часів Катерини II. То були переважно німці, тому зрозуміло, чому серед видань у фонді бібліотеки досить багато німецьких авторів – Ф. Биль, О. Шефферг, П. Шиффердеккер, Г. Браун, П. Рейхель, Т. Бильрот та ін. «Что касается специально гинекологии, то в этом отношении можно различать четыре школы, а именно: французскую, немецкую, английскую и американскую» [1, с. 71]. «Но гораздо более положительным доказательством того, что гинекология у нас вступила в период самостоятельной разработки, могут служить труды многих русских гинекологов» [1, с. 74].

З другої половини XIX ст. вже можна спостерігати певні досягнення вітчизняної медичної науки та практики. Зокрема, в галузі повивальної справи сформувалися дві потужні акушерські школи – Харківська та Київська. Адже як зазначав Горвіц «... для того, чтобы развитие гинекологии пошло у нас еще более успешно, требуются два условия, а именно, усиление преподавания ее в наших факультетах и учреждение специальных больниц для болезней женской половой сферы» [1, с. 75].

Харківська акушерська школа вважається найстаршою в Україні. Біля її витоків стояли видатні вчені, які заклали наукові основи акушерства й гінекології та зробили значний внесок у подальший розвиток медичної науки. Кафедра повивального мистецтва одна з перших кафедр Харківського державного університету. Поряд з підготовкою лікарів тут здійснювалася підготовка бабок-повитух. Засновником харківської школи акушерів-гінекологів вважається професор Іван Павлович Лазаревич (1829–1902), уродженець Поділля (м. Могилів-Подільський). Закінчивши Київський університет Св. Володимира, багато років він навчався та практикував в Європі, талановито викладав, був винахідником та новатором. Відомо, що за винаходи акушерських та гінекологічних інструментів та складений ним атлас І. П. Лазаревич у 1873 р. отримав золоту медаль на виставці в Лондоні. Саме за його ініціативи в 1869 р. у Харкові був заснований Повивальний інститут, який готував акушерок. І. П. Лазаревич мав пряме відношення до створення та функціонування акушерської клініки Харківського університету. Серед його заслуг й те, що акушерство і гінекологія почали розвиватися на наукових засадах, на основі вивчення анатомії й фізіології організму жінки, що сприяло вдосконаленню практичного акушерства.

Наукова і практична діяльність професора І. П. Лазаревича знайшла своє відображення в багатьох наукових працях. В Науковій бібліотеці ВНМУ імені М. І. Пирогова, на жаль, немає його славетного атласу, але є «Курсъ акушерства» (т. 1, СПб., вид. Ріккера, 1892). Цю працю автор присвятив М. І. Пирогову, і згодом вона стала класичним підручником. З історичного огляду розвитку акушерства, який передє у виданні І. П. Лазаревича, можна детально дізнатися про роботу університетської клініки: «...1-й этаж – комнаты: для родов, для измереній и взвешиваній, для здоровых родильниц, 6, 7 и 8 для больных родильниц, квартира акушерки. Во втором этаже была комната с амфитеатром, со столом для изследованій и небольших операций, была обширная, светлая, угловая комната для чревосеченій и несколько комнат для гинекологических больных. В мезонине были комнаты для занятаїи студентов, для микроскопических и химических изследованій и для квартир ординаторов. В саду, в отдельном флигеле, была квартира для семейного ординатора, а в университетском зданіи была большая аудитория и акушерскій музей...» [3, с. 38].

Із представників Харківської школи акушерів-гінекологів, чії наукові праці можемо вивчати й рекомендувати науковцям і студентам є класичні видання, що відображають історію становлення та розвитку акушерства, автором яких є Микола Пилипович Толочинів (1838(40)-1908). Народився він в м. Стародуб Чернігівської губ. (нині Брянська обл., РФ), освіту здобував у Київському Університеті Св. Володимира, згодом в Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії. З 1870 р. до обрання завідувачем кафедри у Харкові (1885–1902), працював доцентом кафедри акушерства та жіночих хвороб Київського університету. Дисертацію на ступінь доктора медицини захистив під керівництвом професора Г. Е. Рейна. Окрім блискучої викладацької роботи в університеті та повивальній школі М. П. Толочинів працював директором земського пологового будинку, заснував міську лікарню, яка працює й досі. Студенти охоче відвідували його лекції та демонстрації операцій.

У фонді книгозбірні є його фундаментальні праці присвячені питанням асептики і антисептики в акушерській практиці, механізму пологів, позаматкової вагітності, а також історії акушерства і педіатрії: «Учебникъ повивального искусства» (М., 1905), харківськї видання «Учебникъ акушерства» (1897), «Учебникъ женскихъ болѣзней» (1897). Кожна книга автора неповторна і заслуговує на окрему увагу й поглиблене вивчення. Зокрема, його «Учебникъ акушерства» (у 3-х ч., М., 1898) потрапив до фонду Наукової бібліотеки з особистої бі-

бліотеки професора М. К. Венцківського, який у 1956–1961 рр. очолював кафедру акушерства та гінекології Вінницького медичного інституту.

Вагомий внесок у розвиток акушерства та гінекології належить також науковцям, чії імена пов'язані з медичним факультетом Київського Імператорського університету Св. Володимира, який було відкрито в 1841 р.

Фундатором київської наукової школи акушерства та гінекології, першим професором акушерства та завідувачем кафедри був Олександр Павлович Матвеев (1816–1882). Лікар мав великий авторитет. Викладав у клініці повивального інституту, мав багату клінічну практику, сповідував німецьку методику викладання. І. П. Лазаревич, його учень, писав про нього: «Его теоретическія лекціи, читал прекрасным русским языком, отличались необыкновенною ясностью изложения и соответствовали тогдашнему состоянию науки в Германии. Преподавание он вел настолько удовлетворительно, насколько это представлялось возможным по существовавшим скудным клиническим средствам. Он хорошо учил исследованию беременных и рожениц, объяснял течение родов и в присутствии студентов весьма искусно оперировал. У него можно было хорошо научиться акушерским операциям, производимым на фантоме» [4, с. 36]. О. П. Матвеев зазначав: «Занимаясь в течение восьми лет преподаванием повивального искусства в Императорском Университете Св. Владимира, я постоянно замечал, что преподавание это значительно затруднялось недостатком современного настоящему развитию науки руководства к повивальному искусству на русском языке» [6, с. V.] та водночас вважав, що «Рекомендовать слушателям несколько руководств, написанных на иностранных языках, я всегда считал делом совершенно неуместным; не многие из них имеют возможность приобретать большое количество книг; некоторые из них не так владеют иностранными языками, чтобы быть в состоянии читать эти книги без затруднения...» [3, с. V].

Найважливішим досягненням О. Матвеева стало те, що він поставив акушерську справу на наукову основу. В фонді Наукової бібліотеки є «Курсъ акушерства для учащихся» (Київ, 1856) та «Руководство къ повивальному искусству» (Київ, 1872). Його «Курсъ акушерства для учащихся» витримав три видання та як зазначав автор «...на будущее время будет служить мне конспектом при моих лекціях, и даст мне возможность излагать преподаваемый мною предмет со всевозможною полнотою» [3, с. VII], а підручник для слухачок повивального інституту «Руководство къ повивальному искусству» – чотири видання. В передмові до другого видання О. Матвеев зазначав: «книга эта служит руководством для учениц повивального искусства, обучающихся при акушерской клинике Университета Св. Владимира так как число этих учениц в настоящее время весьма значительно...» [6, с. IX]

Згодом, київську наукову школу акушерів та гінекологів очолив професор Георгій Єрмолайович Рейн. Освіту отримав у Медико-Хірургічній академії в С.-Петербурзі. Це людина з непростю долею, дійсний таємний радник, почесний лейб-хірург Імператорського двору, член Державної Думи від Волинської губернії. Брав участь в російсько-турецькій війні 1877–1878 рр. Був першим міністром охорони здоров'я Російської імперії у 1916–1917 рр. Після Лютневої революції 1917 р. був заарештований, згодом емігрував до Болгарії. У 1883 р. Георгія Єрмолайовича було обрано професором кафедри акушерства і жіночих хвороб Імператорського Київського університету Св. Володимир, де він пропрацював 17 років.

Саме під керівництвом Г. Є. Рейна розвиток кафедри нестримно зростає: він розпочав будівництво нової університетської клініки, модернізував структуру стаціонару (цікаво, що в стаціонарі приймали лише патологічні пологи, а фізіологічні – вдома у породіллі); започаткував практику лабораторних досліджень видалених новоутворень жіночої

статевої системи; досяг великих успіхів у боротьбі з повітряною інфекцією та був палким прихильником впровадження асептики та антисептики; велику увагу приділяв амбулаторному прийому вагітних та гінекологічних хворих; відкрив першу в Україні виїзну поліклініку; ініціював залучення студентів до амбулаторного прийому хворих, гінекологічних операцій, проведення пологів.

Пріоритетним напрямком діяльності Г. Є. Рейна була робота по забезпеченню акушерською допомогою незаможних верств населення Києва. До клініки з'їжджалося безліч пацієнток не лише з Київської, а й з інших губерній. Місцеві газети тих часів друкували такі оголошення: «Для подання помощи при родах вне университетской клиники утверждено дежурство врачей-акушеров, отправляющихся по первому требованию к роженице бесплатно с помощником, студентом старшего курса, и всеми необходимыми инструментами» [2, с. 106]. Саме у Києві, в університетській клініці вперше було надано невідкладну акушерську допомогу в патологічних пологах. Університетська клініка Рейна була найбільшою на теренах усієї імперії. У 1911 р. в Університеті Святого Володимира було запроваджено премію імені академіка Г. Є. Рейна за найкращу роботу з гінекології та акушерства.

Визначних друкованих праць професор Г. Є. Рейн не мав, але у фонді бібліотеки є дисертації науковців (10), представників київської наукової школи, які захищалися під його керівництвом: М. Є. Акацатов «Къ вопросу объ обеззараживаніи рукъ» (1901), Л. А. Гусаков «О влияніи перевязки сосудовъ матки на ткань послѣдней. Экспериментальное изслѣдованіе» (1902), Т. А. Бурдзинський «Злокачественная эпителиома ворсистой оболочки въ патолого-анатомическомъ и клиническомъ отношеніяхъ» (1904), (до речі, Тадеуш Бурдзинський мав дворянське походження, народився на хуторі Макарівка Переяславського повіту на Полтавщині; відомо, що він рік навчався у Немирівській гімназії на Вінниччині), О. П. Яхонтов «Къ вопросу о пересадкѣ мочеочниковъ въ прямую кишку» (1901), М. В. Войцеховський «О влияніи менструации на нервно-психическую сферу женщины» (1909), А. І. Ярцев «Къ патологии и веденію кистъ яичника, осложняющихся беременностью» (1905) та ін.

Одним із яскравих представників наукової школи, створеної Г. Є. Рейном, є випускник Київського університету Св. Володимира Григорій Федорович Писемський (1862–1937), уродженець м. Пирятин на Полтавщині. У 1888 р. він з відзнакою закінчив університет та зайняв місце ординатора акушерської факультетської клініки Імператорського університету Св. Володимира. Пізніше став професором Київського медичного інституту, директором акушерсько-гінекологічної клініки Київського інституту удосконалення лікарів, науковим керівником інституту охорони материнства та дитинства. Спектр наукових напрямків Григорія Федоровича надзвичайно широкий: першим вивчив та описав автономну нервову систему матки, започаткував масові профілактичні огляди жінок, запропонував відкриття пологових будинків у сільській місцевості, знеболювання пологів, розробив методику операцій на маткових трубах, переливання донорської крові.

Г. Ф. Писемський створив власну наукову школу, коло здобутків якої було надзвичайно широким та актуальним для свого часу: профілактика мертвородження, ендогенна інфекція, профілактика і терапія септичних післяпологових захворювань, токсікози. Він мав близько 60 опублікованих праць. В бібліотеці зберігається його дисертація на ступінь доктора медицини «Къ вопросу объ иннервации матки. (Анатомическое изслѣдованіе)» (1904), науковим керівником якої був Г. Є. Рейн.

Аналізуючи передмови та історичні нариси в наявних бібліотечних примірниках, можна зробити висновок, що спільнота науковців та практичних лікарів, організаторів

служб та спеціалізованих акушерсько-гінекологічних клінік, була не дуже численна, але тісно пов'язана співпрацею в кращих традиціях співробітництва науковців.

Повертаючись до історичного нарису розвитку акушерства та гінекології в Російській імперії з книги «Курс акушерства» І. П. Лазаревича, не можна оминати мовчанням ім'я Мартина Ісайовича Горвіца (1837-1883). Він не мав стосунку до жодної з вищезгаданих наукових шкіл, проте, наша цікавість зумовлена місцем його народження, а саме м. Могилів-Подільський (Могилів-на-Дністрі). Він походив з заможної родини купців. Завдяки обряду хрещення та надзвичайній особистій цілеспрямованості, зміг залишити «межу осілості» і отримати право вступити до найкращого на той час медичного вишу – Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії. Уся його професійна діяльність пов'язана з С.-Петербургом – ординатор жіночої Хрестовоздвиженської лікарні, талановитий викладач С.-Петербурзького повивального інституту. Його учень професор Казанського університету Н. П. Феноменов писав: «Сила і убедительность доводов, простота и ясность изложения, верный и критический взгляд на дело и строгая последовательность – вот те особенности, которые столь выгодно отличали характер лекций Мартына Горвица» [4, с. 34].

У науковому спадку М. І. Горвіца понад 30 друкованих праць. В колекції фонду рідкісних і цінних видань зберігаються його праці: «Руководство к патологии и терапии женской половой сферы» (ч. 1, СПб., 1874), «Руководство к патологии и терапии женской половой сферы» (ч. 2, СПб., 1876) та книга Ф. Вінкеля «Патология и терапия родильного периода: руководство для учащихся и врачей», що готувалася до друку за редакцією М. І. Горвіца. Вчений також редагував та переклав книгу професора Карла Шредера «Руководство к болезнямъ женскихъ половыхъ органовъ», завдяки чому це видання стало широко відомим та популярним в Росії. Два томи (т. 3, 10) цього видання, що побачили світ у Харкові завдяки Б. Хавкіну у 1879 р., є в фонді Наукової бібліотеки ВНМУ. Цікаво, що на титульному аркуші 10-го тому (титул в т. 3, на жаль, відсутній) є власницький штамп «Докторъ М. В. Оксенгорнь». Про самого лікаря відомостей мало, але у м. Вінниця по вул. Оводова є триповерхова будівля, споруджена у 1907–1909 рр. на замовлення лікаря М. В. Оксенгорна як прибутковий дім, завдяки чому ім'я лікаря стало відомо широкому загалу.

Що стосувалося розвитку акушерства на Поділлі, то до XIX ст. дипломованих акушерів взагалі не було. І тільки у 1877 р. з відкриттям повивальної школи у Кам'янці-Подільському вперше було розпочато підготовку сільських повитух, а подільська медицина почала поповнюватися фахівцями. Наприкінці століття з-поміж українських міст такі

школи існували ще в Харкові, Херсоні й Чернігові. «Акушерские школы – женские учебные заведения, имеющие целью образование теоретически и практически подготовленных акушерок, повивальных бабок и так называемых сельских повитух. ...Школы для акушерок имеют различные программы и уставы и носят различные названия: 1) повивальне институты..., 2) повивальне школы... и 3) школы сельских повивальных бабок ... Кроме того, имеются школы при акушерских клиниках университетских городов и при родильных отделениях городских больниц в гг. Астрахани, Варшаве, Вильно, Вологде, Воронеже, Вятке, Гродно, Каменец-Подольске, Кишиневе, Митаве, Могилеве, Пензе, Самаре, Саратове, Симбирске, Тамбове, Томске, Туле, Харькове, Херсоне, Чернигове и Чите (так называемые центральные, местные и земские школы)» [7, с. 320].

Книжкові пам'ятки Наукової бібліотеки викликають неабияку увагу шанувальників друкованої спадщини. Їх популяризація відбувається шляхом створення виставок, як традиційних, так і електронних, проведення екскурсій, використання в науково-практичних заходах. Зокрема, учасникам Міжнародного медичного Конгресу «Сучасні аспекти збереження та відновлення здоров'я жінки» (Вінниця, 2019), організованого кафедрою акушерства та гінекології ВНМУ імені М. І. Пирогова, було представлено дослідження завідувачки науково-методичного відділу Наукової бібліотеки Я. С. Бондарчук «Історія акушерства та гінекології в мистецтві: еволюція поглядів та стереотипів». Висвітлену у статті тематику розкрила й книжкова виставка «Корифеї повивального мистецтва», розгорнута у фонді рідкісних книг та рукописів. На виставці було представлено наукові праці випускників Київського університету Св. Володимира, які захистили дисертації під керівництвом славновісного вченого і блискучого акушера професора Г. Є. Рейна. Учасників Конгресу, працівників кафедри акушерства та гінекології ВНМУ імені М. І. Пирогова, які мали змогу погортати старовинні наукові праці видатних акушерів-гінекологів, випускників Харківського та Київського університетів та доторкнутися до славних традицій тієї генерації гінекологів, яка вийшла зі стін медичного факультету і започаткувала формування української гінекологічної школи, виставка надзвичайно вразила, викликала чимало фахових розмов

Кожне видання у фонді рідкісних і цінних книг Наукової бібліотеки ВНМУ імені М. І. Пирогова – це джерело для нових досліджень. В свою чергу одним з першочергових завдань бібліотеки є забезпечення одноцінного й різнобічного доступу читачів до документального спадку минулого, а головна місія полягає в збереженні дорожочинних інтелектуальних надбань для наступних поколінь дослідників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горвиц М. Руководство к патологии и терапии женской половой сферы: с политипажами в тексте Ч. 1. Санкт-Петербург : Изд. К. Л. Риккера, 1874. 449 с.
2. Кира Е. Ф., Козовенко М. Н., Казиева З. М. Научная школа академика Г. Е. Рейна (к 160-летию со дня рождения). *Журнал акушерства и женских болезней*. 2005. Т. 64, вып. 4. С. 106–110.
3. Курс акушерства для учащихся : составленный А. Матвеевым, Д-ром медицины, Ординарным Профессором акушерства, женских и детских болезней и Директором клиники при Императорском Университете Св. Владимира / сост. А. Матвеев. Киев : В Университетской Типографии, 1856. 340 с.
4. Лазаревич И. П. Курс акушерства : изд. 2-е, совершенно перераб. и пополн. Т. 1 : с 315 рис. в тексте. Санкт-Петербург : Изд. К. Л. Риккера, 1892. 410 с.
5. Оценка лекарством. При том устав аптекарский. Устав повивальным бабкам. Устав о должной плате медицинским чинам = Urotbeter Fare. anben: Urotbeter Drbnung. Beammen Drbung. Fare fur Uergte, Wunbarste, Beammen. Санкт-Петербург : Печатано в Императорской Типографии, 1789. 72 с.
6. Руководство к повивальному искусству : сост. А. Матвеевым, Д-ром Медицины, Ординарным Профессором акушерства, женских и детских болезней, и директором повивального института при Императорском Университете Св. Владимира : изд. 4-е, испр. и доп. / сост. А. Матвеев. Киев : В Университетской Типографии, 1872. I–VII, 250 с.
7. Энциклопедический словарь. Т. 1 / под ред. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского ; Изд. Ф. А. Брокгауз [Лейпциг], И. А. Ефрон [Санкт-Петербург]. Санкт-Петербург : Семеновская Типо-Литография И. А. Ефрона, 1890. 480 с.